

DOLGI REKVIEM ZA CERKVENO LATINŠČINO

ALEŠ MAVER

Če človek verjame enemu naših najbolj ukoreninjenih stereotipov, bi se morale po slovenskih ulicah še vedno sprehajati trume latinsko govorečih zdravnikov in latinsko žebrajočih duhovnikov. In če je zgodba o tako imenovani medicinski latinščini, pod imenom katere se skriva s tem starodavnim jezikom ne preveč povezana čisto posebna grška kreolščina, česar seveda na glas ne povemo niti latinisti, saj bi sicer pljunili v lastno skledo in zavrgli dragocen marketinški trik, zanimiva, je zgodba o cerkveni latinščini vsaj na slovenskih tleh (pa tudi širše) šokantna. Kajpak si ne gre delati utvar, da so bili katoliški kleriki po Koroškem in Kranjskem v minulih stoletjih neoporečni apostoli jezika starih Rimljanov in njegovi *native speakers*. Navsezadnje si je duhovniški stan za svojega patrona pomenljivo izbral prav Janeza Marijo Vianneya, ki ga je demon, s katerim se je menda bojeval vse življenje, med drugim skušal od izvrševanja njegovega poslanstva odvrčati tako, da mu je glavo povsem zaprl za latinsko učenost. A je že ustroj izobraževanja, brez katerega ni bilo mašniškega posvečenja (na katerega je moral omenjeni Vianney čakati do v tistih težkih časih silno neobičajne starosti dvaintridesetih let), in katoliškega obredja zahteval od duhovnikov precej ukvarjanja s starodavnim jezikom in hkrati precej njegove rabe pri opravljanju vsakdanjih dolžnosti. Slednja je spet bržkone neredko kazala pidžinske poteze, vsaj v vrstah ministrantov, kakor zgovorno spričujejo goreči pozivi v raznih bogoslužnih priročnikih še tik pred drugim vatikanskim koncilom, naj se oltarni strežniki izogibajo vsaj najbolj grobim napakam in naj za Božjo voljo iz že tako semitske besede *amen* ne delajo še bolj semitskega *umn*.

In bežni pogled na napise po naših cerkvah z začetka 20. stoletja, ko je slovenska katoliška občestva zagrabila mrzlična potreba po gradnji novih božjih hramov, ne le v Mariboru in Ljubljani, marveč tudi marsikje na vasi, priča, da so hkrati z na trenutke grotesknim obujanjem zgodovinskih slogov romanike in gotike obujali slednjima očitno še zlasti primerno latinščino, pač skladno z duhom časa svetega papeža Pija X., ob katerem še dandanašnji klecne koleno večini zagovornikov tridentinskega obreda, kakor bomo še slišali, in njegovega načela *Instaurare omnia in Christo*. Sicer je v nadaljevanju 20. stoletja veliki Plečnik svojim vse bolj v ospredje stopajočim sve-tniškim potezam ustrezno že davno pred koncilom začel graditi pokoncilske cerkve in so se Slovenci menda kaj zavzeto udejstvovali v tako imenovanem liturgičnem

gibanju, ampak nikakor ni bilo sledu, da bi se dalo brez latinščine sploh kdaj kam priti. Celo polom starega sveta ni nič kazal na to.

Nakar se meni nič tebi nič zgodi praznik spreobrnitve apostola Pavla leta Gospodovega 1964. Njegova svetost v Rimu izdajo navodilo, da je poslej *moč* (in nikakor *edino zveličavno*) obhajati mašo tudi v domačem, ljudskem jeziku. Pravzaprav se njihova formulacija ne razlikuje bistveno od tiste s tridentinskega koncila, naj se Božja služba v domačem jeziku ne obhaja *prepogosto*. Ampak očitno so zdaj drugi časi. Kajti kakor je uredba tridentinskega koncila povzročila, da maše po širnem katoliškem svetu *nikoli* niso brali v ljudskih jezikih in da so na peščico južnoslovanskih sovernikov, ki so imeli pravico do bogoslužja v komaj kaj bolj razumljivem, v glavnem le dvigovanju tlaka Italijanov namenjenem ultraarhaičnem 'domačem' jeziku svetih bratov (ta je bil za nameček zaklenjen še s sedmerimi pečati neobvladljive glagolice), gledali kot na ne vem kakšne lunike, je njena po izrazju ne zelo drugačna štiristo let mlajša sestra ustvarila vtis, da maše poslej *ni več dovoljeno* imeti v prej edino zveličavnem jeziku. Rezultat je bil vsesplošno izganjanje latinskega bogoslužja iz katoliških cerkva. Še na izrecno navodilo po svojem vplivu najpomembnejše koncilске konstitucije z ominoznim naslovom *Sacrosanctum Concilium*, naj se skupna molitev brevirja še naprej opravlja v svetem jeziku prednikov, se je velika večina duhovnikov preprosto požvižgala. Če prej ne, vsaj tedaj, ko so v sedemdesetih letih dobili bogoslužne molitvenike v domačih jezikih. Posebej temeljito je latinščina iz svetih opravil izginila v tradicionalno najbolj katoliških deželah. Morda z izjemo Francije, ki pa je kljub svojemu bleščečemu naslovu *prima filia* že dolgo bila vse prej kakor to. Pri narodu, ki je bil po besedah velikega poznavalca zadevne snovi Matije Mačka 'najbolj veren', se je že kmalu po prelomnem 25. januarju 1964 zlahka zdelo, da se v slovenskih cerkvah nikoli v zgodovini ni slišalo nobenega drugega jezika razen slovenščine. Jezik starih Rimljanov je izginil brez omembe vrednih ostankov, še latinskega petja med jutranjo nedeljsko mašo v ljubljanski stolnici ni bilo moč ohraniti v 21. stoletje. Latinsko žebrajoči možakarji v talarjih so se nepreklicno spremenili v mit.

K njegovi živosti niso malo prispevale povojne okoliščine, ko je bila polovica 'najbolj vernega naroda' scela odrezana od kakršnega koli kvarnega vpliva mož v črnem, zato so bili njihova edina informacija o njih spomini kakšne stare mame, jasno še iz časov, ko je bila latinščina pred oltarjem pri polni moči. Opisano stanje med drugim pojasni, zakaj so se ob preblisku Benedikta XVI., da znova da več veljave staroslavnemu tridentinskemu obredu, oglasili celo taki, ki se dotlej s cerkvenimi zadevami niso prav nič pečali. Kakopak so bili od nekdaj prepričani, da je katoliška cerkev hudo gnezdo reakcionarjev, poskusi vnovičnega uvajanja latinščine v velikem slogu – podrobnosti jih niso mogle zanimati – pa so njihovo prepričanje še bolj zacementirali. Ampak drugod po svetu ni bilo bistveno drugače.

Med praznikom spreobrnitve apostola Pavla leta Gospodovega 1964 in praznikom povišanja svetega križa leta Gospodovega 2007 se je zgodilo marsikaj. Evforija

po drugem vatikanskem koncilu ni odpihnila samo latinščine, marveč tudi stari mašni obred. Duhovnik se je obrnil k ljudstvu, marsikatera oblika pobožnosti in marsikateri kos liturgične obleke je vsaj začasno romal na odpad. Skoraj sočasno je prišlo do največje erozije obiska maše v oprijemljivi zgodovini, čeprav korelacija bržkone ni tako preprosta, kot skušajo prikazati tradicionalisti. Vsekakor pa popolna zmaga ljudskega jezika v bogoslužju – s katero je krščanstvo velik unikum med svetovnimi verstvi – očitno ni predstavljala ne vem kakšnega magneta za množice vernikov. Zanimiva podrobnost je nedvomno, da je arhitekt pokoncilskega liturgičnega razvoja in s tem najpomembnejše ljudstvu razvidne cerkvene reforme vsaj v novem veku, nadškof Annibale Bugnini, končal ne morda na oltarju, marveč kazensko premeščen za pronuncija v porajajoči se homeinijevski Teheran. Pred tem so ga zaradi usode starega obreda posebej nesrečni krogi v pomanjkanju domišljije obtožili pripadnosti prostozidarstvu, ki mu nasploh nihče ni naredil več reklame kot katoliška cerkev. In čeravno ni možakarjeva usoda nič izjemnega (celo dolgoletnega uradnega cerkvenega teologa Tomaža Akvinskega so takoj po smrti obsodili), vendarle priča o določeni nelagodnosti cerkvenega vodstva in zlasti papeža Pavla VI., ki je pokoncilskega duha spustil iz stekleničke, potem pa ga ni znal več obrzdati. Vsekakor ni nameraval dovoliti Bugniniju, da bi verno ljudstvo kar naprej osrečeval z novimi in novimi spoznanji svojih liturgičnih eksperimentov.

Kakor koli, kljub precej dvignjenega prahu večina današnjih katoličanov sploh ne ve več, da bi bilo mogoče obhajati mašo še kako drugače kot po pokoncilskem obredu, in proslula Bratovščina svetega Pija X. (SSPX) ob vsem govoričenju o 'lefevbrovcih', ki si jih posvečeni v glavnem predstavljajo kot mogočno skrivno organizacijo, med milijardo nominalnih katoličanov na planetu nima več kot dobrega pol milijona (se pravi pol promila) privržencev. Janez Pavel II. se je v duhu izročil svoje poljske domovine, kjer je šlo cerkveni latinščini tudi po koncilu sorazmerno bolje kot v drugih večinsko katoliških deželah, sicer nekaj trutil, da bi zagotovil tridentinskemu obredu in njegovemu jeziku z njim malenkost več prostora pod soncem. Ampak znova v skladu z njegovo poljsko ljubeznijo do množičnih cerkvenih maškarad in izrazov vernosti je bilo v predkoncilski dediščini veliko zanimivejšega gradiva od latinščine, ki ga je po bugninijevskem postu veljalo znova obuditi v življenje. Kot velika medijska zvezda, največja, kar jih je premogel Petrov sedež, se je hkrati boleče zavedal, da bi si bistveno okrnil priljubljenost, če bi svoje oboževalce posiljeval z vnovično inflacijo jezika starih Rimljanov v Cerkvi. Po drugi strani so mu navdušeno ploskali ob inflaciji svetnikov in podiranju najbizarnejših z njimi povezanih rekordov, saj je to vendar pomenilo ustvarjanje novih idolov, ki jih ni človeštvu nikoli preveč. Povečini so se tudi zgolj dobrohotno nasmihali ob njegovi okosteneli spolni morali in občasnem pridiganju cerkvenih predstavnikov o nezanesljivosti kondomov, seveda z izjemo nezanemarljivega števila predvsem mladih katoličanov, ki so si izpolnjevanje omenjenih napotkov po črki izbrali za temelj lastne katoliške identitete. Če

je zadeva kdaj vendarle šla čez rob, je bil pa vsega kriv inkvizitorski Bavarec Joseph Ratzinger iz kongregacije za verski nauk. Latinščina je, da ne bi motila idile med pontifeksom in njegovimi ovčicami, morala skupaj s starim obredom ostati nekako v ilegali, kar je za slovenske razmere praktično pomenilo, da je nikjer ni. Navsezadnje je bil glavni (in najopaznejši) Wojtylov spremljevalec na apostolskih potovanjih najboljši Bugninijev učenec Piero Marini.

Po dolgem Poljakovem krmarjarjenju Petrove barke je za krmilo stopil že omejnjeni (domnevno) inkvizitorski Bavarec. Ne le, da je bil po zelo dolgem času to prvi omembe vredni teološki učenjak na čelu katoliške cerkve, tudi njegove predstave o množičnih maškaradah in šovih so bile – profsorsko pač – bistveno drugačne. Galopirajoča inflacija svetnikov se je ustavila, z njo inflacija potovanj in množičnih shodov na stadionih. Nekaj jih je seveda ostalo, da se ljudstvo ne bi pohujšalo. Na drugi strani je bavarski papež iz svoje bavarske domovine prinesel nekaj drugega. Kjer je doma on, je latinščina še vedno v veliki meri nepogrešljiv del civilne (kot zaščitni znak bavarskega šolstva) in cerkvene identitete. Na Nemškem kljub dejstvu, da je tam tekla zibelka protestantizma, ki ga laični opazovalci vedno brez izjeme povezujejo s hkratnim pohodom ljudskih jezikov v bogoslužje, nasploh niso tako radikalno prečistili cerkvenih obredov vsega latinskega, kot so z zadevo opravili v naših krajih. Zato je še dandanašnji veliko večja verjetnost, da vsaj na kak drobec latinščine naletite pri evangeličanskem bogoslužju v Nemčiji kot pri katoliškem v Sloveniji, kljub stereotipu o duhovnikih in latinščini. Nič čudnega, če si je nekdanji kardinal Ratzinger iz srca želel povrniti vsaj malo veljave tisti obliki maše, ki jo je tako občudoval kot otrok in ministrant, in tistemu jeziku, v katerem je potekala. S svojim *motu proprio Summorum pontificum* je tridentinskemu obredu vrnil vsaj pridih normalnosti in se vsaj za korak približal uresničitvi svoje želje, da bi ga nekoč lahko uporabil med slovesno mašo pri glavnem oltarju Petrove cerkve.

Odziv zainteresirane javnosti je bil nesorazmeren. Toliko posmehljivih opazk in norčevanja verjetno ni doživel noben pontifeks vse od reformacijskih časov, vsaj znotraj cerkvenih krogov ne. Podton vsega je bilo zgražanje nad profesorčkom, ki se ukvarja s svojimi profsorskimi muhami in jezi vse okrog sebe, namesto da bi po predhodnikovem zgledu kot posvečeni didžej zabaval množice in vabil predstavnike svetovnih verstev na pisane maškarade sloge v Assisi. Še več, v svoji profsorski oholosti si upa celo opozarjati na razlike med temi verstvi. Za znotrajcerkveni razvoj je nedvomno neznansko koristno, da je po dolgih desetletjih stalnega aplavza papež lahko tudi tarča kritik svojih podrejenih in vernega ljudstva. Da se zaradi tovrstne kritike nič ne podre, kot so dokazali dogodki ob nedavnem sprejemu lefevbrovskih škofov nazaj v cerkveno naročje.

V živahni diskusiji ob izidu *Summorum pontificum* je ne čisto pričakovano zavzeto sodelovala celo slovenska agnostična scena, ki je z izjemo nemara nakupa novega nadškofovega audija zlepa ne vznemiri nič cerkvenega. Zdaj pa se je

prenekateremu uglednemu kolumnistu zazdelo potrebno predstaviti svoj pogled na domnevni vnovični osvajalski pohod latinščine po naših cerkvah. Čeprav je večina med njimi verjetno živela v prepričanju, da latinščina še vedno prevladuje pri mašah, se jim je ta vendarle zdel velik korak nazaj. In jih kajpak ni zanimalo in jih niti ni moglo zanimati, da je problematika tridentinskega obreda precej širša od golega vprašanja rabe latinščine v njem. (Latinščina kljub drugačnemu vsesplošnemu vtisu domala sploh ni *differentia specifica* starega mašnega reda. Zato so ljudje velikokrat presenečeni – in sem bil spočetka tudi sam – ko odkrijejo, da v lefevbrovskih in tradicionalističnih vrstah ne prednjačijo kaki hudi zagreženi za latinščino, predvsem pa ne ljudje s solidnim znanjem slednje.) Kdor bi bil navezan na informacije iz časopisov, bi zlahka sklepal, da poslej v podalpski deželici ne bo mogoče več prisostvovati slovenski maši in da se bomo vrnili v čase starih mam, ko je duhovnik s svojim sklepnim pozdravom *Ite, missa est* vsaj na Štajerskem po ljudski razlagi vernike (hvalevredno) pozival k uživanju mesa v nedeljo. Kolikor mi je znano, trenutno v Sloveniji ni nobenega rednega bogoslužja po tridentinskem obredu, nedeljska latinska maša enkrat mesečno v eni od ljubljanskih cerkva (ki bi bila v vsakem primeru tujejezična) pa je vsaj v začetku naletela na silno negodovanje. Toliko o ljudski veri, da sodi latinščina v naših krajih h katolištvu kot riba k petku.

In čeprav je stanje predvsem v deželah z močno navzočnostjo protestantov (kot sta Nemčija ali ZDA) drugačno, je vendarle realistična ocena, da je papež Benedikt XVI. s svojim naklonjenim odnosom do obredja in jezika svoje bavarske mladosti bržkone začel sklepne akorde rekviema za cerkveno latinščino. Morda se mu bo posrečilo uresničiti sanje in maševati pred oltarjem Petrove bazilike po starem (čeprav so ga izvižgali že, ko se je med mašo po novem v Sikstinski kapeli obrnil k oltarju, ker tam ni 'ljudskega' oltarja), toda njegovi nasledniki si bodo verjetno znova zaželeli reda in priljubljenosti in bodo staro (neuporabno) šaro dokončno poslali v ilegalo. In celo, če se omenjeni scenarij ne bo odvil, se na Slovenskem ne bo spremenilo nič. S cerkveno latinščino je pod Alpami nekako tako kot s slovenščino koroških Slovencev. Tudi ta je smrtne rane dobila že v šestdesetih letih 20. stoletja in je še toliko dobre volje ne more več obnoviti v vsaj približnem sijaju. Latinščine danes v Cerkvi na Slovenskem ni nič več kot v drugih delih družbe, raje manj. In če so zagovorniki latinščine, ki so jo iz javnega šolskega sistema v veliki meri izrinili prav zaradi tega, da ne bi z latinskim poukom ustvarjali municije za ideološkega nasprotnika številka ena, po družbenih spremembah pričakovali, da bodo našli v katoliški cerkvi mogočno in neokrnjeno oporo, se je upanje – razumljivo – v veliki meri moralo izjaloviti. *Dies irae* so latinščini v naših cerkvah namreč zapeli že takrat, ko so to lepo sekvenco vrgli iz maše za umrle.